

УДК 343.9

DOI 10.36919/3041-1149(Print).5.2024.158-163

О. В. Цимбал,

здобувач ступеня доктора філософії,

ПВНЗ «Європейський університет»

email: otsymbal@e-u.edu.ua

ORCID 0009-0006-5968-9588

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

Стаття присвячена дослідженню питання криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених медичними працівниками. Вказано, що для розробки методики розслідування конкретного виду кримінальних правопорушень потрібно здійснювати аналіз і узагальнення слідчої та судової практики, а також проводити наукові дослідження. У процесі розслідування важливу роль відіграє криміналістична характеристика, яка акумулює типові й криміналістично значущі ознаки певного виду кримінальних правопорушень. Це дає слідчому, який володіє орієнтовною типовою картиною кримінального правопорушення, змогу більш ефективно планувати початкові та подальші етапи розслідування. Зроблено висновок, що криміналістичну характеристику незаконної лікувальної діяльності можна визначити як модель відомостей, що обумовлена криміналістичними дослідженнями та практикою діяльності сторони обвинувачення й має на меті забезпечити ефективність розслідування кримінального правопорушення навіть за відсутності повних даних – обставин, які потрібно встановити.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, криміналістична характеристика, медичні працівники, розслідування.

Постановка проблеми та її актуальність. Згідно зі статтею 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю в країні визнають людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку. Відповідно до статті 49 Основного Закону кожна людина має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Реалізація цього права покладає на державу, зокрема на медичні заклади й органи охорони здоров'я, обов'язок забезпечувати надання якісних медичних послуг. Проте на практиці все частіше фіксуються випадки неналежного виконання цього обов'язку, що підтверджується зростанням кількості скарг на неякісне надання медичної допомоги та випадки незаконної лікувальної діяльності.

Захист громадян від незаконної лікувальної діяльності в кримінально-правовій сфері забезпечується статтею 138 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Однак з розвитком методів діагностики та лікування, а також систем контролю за медичною діяльністю й видачею дозволів органи досудового розслідування стикаються з проблемами, пов'язаними з недосконалістю процесуальних норм і організаційно-тактичного забезпечення розслідувань цієї категорії правопорушень. Через прогалини в правовій регламентації досудового слідства та відсутність розробленої методики розслідування випадків незаконної лікувальної діяльності цей вид кримінальних правопорушень залишається майже нерозкритим, а до кримінальної відповідальності притягається досить незначна кількість осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою основою дослідження стали напрацювання вчених у галузі методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема таких авторів, як Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. К. Весельський, Г. П. Власова, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, Н. О. Данкович, Л. Г. Дунаєвська, Л. А. Жерж, І. І. Иванов, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, І. М. Лузгін, В. К. Лисиченко, В. В. Лисенко, В. М. Махов, Л. В. Омельчук, М. В. Салтевський, В. Г. Танасевич, В. В. Тіщенко, В. В. Топчій, І. Я. Фрідман, О. П. Шайтур, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та інших.

Метою статті є дослідження криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених медичними працівниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розробки методики розслідування конкретного виду кримінальних правопорушень потрібно здійснювати аналіз і узагальнення слідчої та судової практики, а також проводити наукові дослідження. У процесі розслідування важливу роль відіграє криміналістична характеристика, яка акумулює типові та криміналістично значущі ознаки певного виду кримінальних правопорушень. Це дає слідчому, який володіє орієнтовною типовою картиною кримінального правопорушення, змогу більш ефективно планувати початкові та подальші етапи розслідування.

Криміналістична характеристика розробляється для окремих категорій кримінальних правопорушень і виступає як теоретична концепція, що може бути застосована до будь-якого виду кримінальних правопорушень. Як важливий структурний елемент методики розслідування, вона спрямовує пошук невідомих обставин у кримінальному провадженні. Ця характеристика містить інформацію, що обґрунтовує методичні рекомендації або безпосередньо сприяє розслідуванню кримінальних правопорушень.

Аналіз криміналістичної характеристики незаконної лікувальної діяльності, яка містить усі відомості про це кримінальне правопорушення, що сприяють його розслідуванню, є ключовим аспектом сучасної методики та одним із ефективних способів підвищення її наукового рівня. Постійна потреба в удосконаленні методик розслідування різних видів кримінальних правопорушень зумовлює інтерес до розвитку вчення про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень та уточнення її сутності.

Цілком виправданою є думка професора Б. В. Щура, який зазначає, що криміналістична характеристика повинна охоплювати систему криміналістично значущих ознак певного виду кримінальних правопорушень та бути спрямованою на їхнє розкриття та розслідування [1, с. 154].

Криміналістична характеристика як наукова категорія вперше була запропонована наприкінці 60-х – на початку 70-х років XX століття професором кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту О. Н. Колесниченком [2]. У його дослідженнях цього поняття простежуються дві основні мети: встановлення істотних ознак та елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що стосуються ключових властивостей і складових, які визначають її зміст та структуру.

Вони відіграють важливу роль у створенні системи знань, потрібних для ефективного розслідування злочинів. Криміналістична характеристика знаходить своє місце в структурі спеціальної методики розслідування окремих видів злочинів, забезпечуючи обґрунтоване застосування засобів і методів для виявлення, аналізу та документування доказів.

Завдяки спільним зусиллям науковців було сформовано уніфіковане уявлення про цю категорію. Зокрема, В. О. Коновалова пропонує розглядати криміналістичну характеристику як «модель злочину, побудовану на основі наукового узагальнення кримінальної практики, що складається із системи криміналістично значущих для його розслідування елементів (ознак)» [3, с. 62]. Ця система ознак визначає особливості розслідування конкретного виду кримінальних правопорушень і впливає на зміст методичних рекомендацій.

Деякі криміналісти розглядають криміналістичну характеристику як наукову категорію, що має охоплювати максимальну кількість ознак із криміналістичним значенням. Інші дослідники висловлюють думку, що для окремих видів кримінальних правопорушень може існувати кілька криміналістичних характеристик.

О. Н. Колесниченко та В. О. Коновалова, аналізуючи розвиток поняття «криміналістична характеристика», пропонують таке визначення: «Криміналістична характеристика – це система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відображає закономірні зв'язки між ними та слугує для побудови й перевірки слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів» [2, с. 27]. Це визначення, на нашу думку, найбільш повно відображає сутність цього поняття.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень охоплює кілька ключових елементів. Більшість фахівців виділяють серед найважливіших структурних компонентів такі:

1. Спосіб вчинення кримінального правопорушення.

2. Механізм утворення доказів у широкому розумінні.

Особливу увагу приділяють вивченню способу вчинення кримінального правопорушення. Як зазначають науковці, позиції щодо цього питання варіюються залежно від змісту й обсягу поняття.

О. Н. Колесниченко пропонує як самостійні елементи криміналістичної характеристики:

- «– характеристики способів учинення злочинів певного виду;
- різновиди слідів, що залишаються після злочину;
- можливі шляхи встановлення злочинця;
- характеристики способів приховування злочинів;
- типові ознаки приховування злочинів та їхню роль у розслідуванні» [2].

До цих елементів можна додати характеристику способу підготовки до кримінального правопорушення як окремих компонент, який містить важливу інформацію про підготовчі дії та їхні характерні сліди.

Проблема структурних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень і кількості її елементів залишається предметом дискусій. Як зазначає Г. А. Матусовський, у науковій літературі існують різні підходи до визначення видів і кількості таких елементів: «від прямого їхнього ототожнення з елементами складу злочину до переліку криміналістично значущих ознак, які не завжди узгоджуються зі структурою кримінально-правової характеристики конкретного виду злочинів» [4, с. 7].

Щодо кримінальних правопорушень у сфері медицини, М. В. Даньшин, досліджуючи криміналістичну характеристику ятрогенних кримінальних правопорушень, виділяє такі складові: «спосіб вчинення злочину; спосіб приховування злочину; обстановка вчинення злочину; суб'єкт ятрогенного злочину; потерпілий; фактичні наслідки злочину» [5, с. 207].

З огляду на вищезазначене до ключових складових криміналістичної характеристики незаконної лікувальної діяльності варто додати дані про: спосіб вчинення кримінального правопорушення та його наслідки; обстановку, час і місце скоєння кримінального правопорушення; знаряддя та засоби, використані під час вчинення кримінального правопорушення; слідову картину; особу жертви; особу злочинця.

Інформація про зазначені складові, а також їхні взаємозв'язки становить цілісну криміналістичну характеристику цього виду кримінального правопорушення, яка є достатньою для виконання свого функціонального призначення. Аналіз цих відомостей сприяє оперативному, повному й об'єктивному досудовому розслідуванню таких кримінальних правопорушень.

Першочерговим елементом такої характеристики є спосіб вчинення кримінального правопорушення, який відіграє ключову роль у визначенні криміналістично значущих ознак правопорушення. Спосіб вчинення кримінального правопорушення містить сукупність прийомів і методів, які використовують під час його скоєння. Цей елемент є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, має суттєве значення кримінально-правового та криміналістичного характеру і значною мірою впливає на кваліфікацію конкретного виду кримінальних правопорушень.

Як було вже нами зазначено, спосіб вчинення кримінального правопорушення формується під впливом різноманітних чинників, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні чинники, які ще можна назвати об'єктивними, містять у собі інформацію про: умови навколишнього середовища під час вчинення кримінального правопорушення; час скоєння кримінального правопорушення; характерні ознаки, що визначають об'єкт і предмет посягання; наявність у злочинців знарядь для здійснення кримінального правопорушення тощо.

Внутрішні (суб'єктивні) чинники охоплюють: мотиви та цілі злочинної діяльності; наявність у злочинця відповідних знань і досвіду; психічні та фізичні особливості особи тощо.

На спосіб кримінального правопорушення також можуть впливати інші внутрішні чинники, серед яких важливе значення мають спосіб підготовки до кримінального правопорушення та безпосередній спосіб його вчинення [6, с. 9].

У процесі підготовки до здійснення незаконної лікувальної діяльності злочинець зазвичай обирає місце для її проведення, якщо не працює безпосередньо в медичному закладі. Це може охоплювати купівлю або оренду приміщення, придбання знарядь і засобів для здійснення кримінального правопорушення, як-от медичне обладнання, фармацевтична продукція тощо.

Крім того, злочинець може вчинити підробку документів про освіту чи дозвіл на здійснення лікувальної діяльності для подальшого їхнього використання.

Якщо злочинець є працівником медичного закладу, підготовка до кримінального правопорушення може полягати в пристосуванні наявних знарядь і засобів, підборі приміщень або створенні умов для проведення маніпуляцій. Також це може мати підробку документів, які підтверджують наявність кваліфікації чи проходження атестації, потрібної для законного здійснення лікувальної практики.

Стадії безпосереднього вчинення кримінального правопорушення зазначаються найбільш активними діями та різноманітними способами досягнення злочинної мети. Це може полягати в отриманні прибутку через незаконну лікарську практику або досягненні морального задоволення як професіонала в медицині. Лікувальна діяльність охоплює сукупність окремих дій, методів, прийомів чи операцій, які виконуються відповідно до встановлених стандартів, протоколів, правил, звичаїв і нормативно-правових актів у сфері надання медичної допомоги.

Спосіб приховування незаконної лікувальної діяльності містить комплекс дій, спрямованих на ускладнення виявлення самого кримінального правопорушення та його слідів, а також уникнення відповідальності. Такі дії можуть здійснюватися в різних формах і будь-якими особами, залежно від характеру злочинної діяльності. Вибір конкретного способу приховування залежить від ряду чинників, серед яких сфера діяльності злочинця, об'єктивні обставини скоєння кримінального правопорушення, наявність потрібних навичок і злочинного досвіду, знання нормативно-правових актів та інші обставини.

Повне розуміння події кримінального правопорушення неможливе без визначення точного місця та часу його вчинення, адже ці чинники значною мірою впливають на поведінку потерпілого, підозрюваного та інших осіб, пов'язаних з протиправним діянням. Вони також визначають вибір знарядь і засобів кримінального правопорушення та допомагають встановити можливі місця виявлення слідів. Усі ці відомості є складовими таких елементів криміналістичної характеристики, як обстановка, час і місце вчинення кримінального правопорушення.

У криміналістичному аспекті обстановка вчинення кримінального правопорушення розглядається як система взаємодіючих об'єктів, явищ і процесів, що існують до та під час кримінального правопорушення. Вона охоплює характеристики місця, часу, природно-кліматичних, виробничих і побутових умов, а також поведінку непрямих учасників події, психологічні зв'язки між ними та інші об'єктивні чинники, які впливають на можливість і умови кримінального правопорушення.

У разі ятрогенних кримінальних правопорушень обстановка визначається двома ключовими параметрами: місцем і часом кримінального правопорушення. Місцем кримінального правопорушення може бути чітко визначений простір у межах лікувально-профілактичних закладів (поліклінік, лікарень, шпиталів, медичних науково-дослідних інститутів, санаторіїв, аптек тощо) або місце, яке медичний працівник пристосував для надання медичних чи фармацевтичних послуг, що завдали шкоди пацієнту.

Місце вчинення кримінального правопорушення як складова матеріального середовища охоплює територіальні межі, об'єкти, поведінку учасників події та їхні психологічні взаємодії. Криміналістичні характеристики такого місця відображають механізм події, специфіку дій злочинця та інших осіб. Ці характеристики мають тісний зв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики, зокрема зі способом вчинення злочину, часом, обставинами тощо.

Місце кримінального правопорушення також є ключовим для встановлення слідів та ідентифікації особи злочинця. Це може бути будь-яка локація, зокрема житлові чи нежитлові приміщення, вулиці, безлюдні місця, поля тощо. Під час розслідування важливо враховувати: місце, де відбувалися підготовчі дії до кримінального правопорушення; місце безпосереднього вчинення кримінального правопорушення; місце, де залишено сліди кримінального правопорушення в широкому розумінні; місце приховування слідів, знарядь, засобів чи об'єктів злочинного посягання.

Отже, місце кримінального правопорушення визначається його просторовими координатами, структурою та межами, що забезпечує повноту криміналістичної характеристики та сприяє ефективному розслідуванню.

Одним із ключових елементів криміналістичної характеристики незаконної лікувальної діяльності є знаряддя (засоби) вчинення кримінального правопорушення, оскільки між діянням і наслідками, що настали, є причинно-наслідковий зв'язок.

Не менш важливим елементом криміналістичної характеристики незаконної лікувальної діяльності є особа потерпілого. У правовій науці цей термін розглядається з різних поглядів, серед яких особливо важливими для розслідування є кримінологічний, кримінальний, кримінальний процесуальний і криміналістичний аспекти. Останній з них містить у собі відомості про потерпілого як особистість, його спосіб життя, зв'язки, стосунки та контакти з іншими людьми, зокрема підозрюваним, а також його поведінку до, під час і після вчинення кримінального правопорушення. Ці дані використовують у методиці розслідування для висування версій, організації слідчих (розшукових) дій, визначення особи злочинця, встановлення обставин кримінального правопорушення й чинників, які сприяли його вчиненню.

Накопичення теоретичних та емпіричних знань про потерпілого стало основою для формування криміналістичної віктимології – наукового напрямку, який сприяє працівникам правоохоронних органів у процесі розслідування кримінальних правопорушень на основі даних про потерпілого.

Особу потерпілого можна описати через комплекс ознак зі складною структурою. Це охоплює загальні демографічні дані (стать, вік, місце проживання, зайнятість, професію, освіту тощо), інформацію про стиль життя, особистісні риси, навички, інтереси, а також соціальні зв'язки й відносини. Додатково враховуються дані про його віктимність – схильність ставати жертвою злочину за певних обставин. Особливості потерпілого взаємопов'язані з характеристиками злочинця, що виявляється у вибірковості його дій. Взаємини між потерпілим і злочинцем впливають на визначення мети, мотивів, місця, часу, способів скоєння та приховування злочину.

Висновки. Отже, криміналістичну характеристику незаконної лікувальної діяльності можна визначити як модель відомостей, що обумовлена криміналістичними дослідженнями та практикою діяльності сторони обвинувачення і має на меті забезпечити ефективність розслідування кримінального правопорушення навіть за відсутності повних даних – обставин, які потрібно встановити. До складових криміналістичної характеристики належать: спосіб вчинення кримінального правопорушення; обстановка, час і місце його скоєння; знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; слідова картина, а також особи злочинця та потерпілого як взаємопов'язані й взаємозумовлені елементи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Х. : Харків юридичний, 2010. 320 с.
2. Колесніченко О. Н. Наукові та правові основи методики розслідування окремих видів злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 1967. 236 с.
3. Коновалова В. Є. Версія: концепція та функції у судочинстві. Х. : Консум, 2000. 176 с.
4. Матусовський Г. А. Методика розслідування розкрадань : навч. посібник. К., 1988. 88 с.
5. Даньшин М. В. Актуальні проблеми методики розслідування злочинів ятрогенного характеру. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Право.* 2008. № 817. С. 62–71.
6. Панов М. І. Кримінально-правове значення способу вчинення злочину. Х., 1984. 111 с.

REFERENCES

1. Shchur B. V. Teoretychni osnovy formuvannia ta zastosuvannia kryminalistychnykh metodyk : monohrafiia. X. : Kharkiv yurydychnyi, 2010. 320 s.
2. Kolesnichenko O. N. Naukovi ta pravovi osnovy metodyky rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kh., 1967. 236 s.
3. Konovalova V. Ye. Versiia: kontseptsii ta funktsii u sudochynstvi. Kh. : Konsum, 2000. 176 s.
4. Matusovskyi H. A. Metodyka rozsliduvannia rozkradan : navch. posibnyk. K., 1988. 88 s.

5. Danshyn M. V. Aktualni problemy metodyky rozsliduvannia zlochiniv yatrohennoho kharakteru. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriya : Pravo*. 2008. № 817. S. 62–71.

6. Panov M. I. Kryminalno-pravove znachennia sposobu vchynennia zlochyну. Kh., 1984. 111 s.

O. V. Tsymbal. CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY MEDICAL WORKERS

The article is devoted to the study of the issue of forensic characteristics of criminal offenses committed by medical professionals. It is indicated that in order to develop a methodology for investigating a specific type of criminal offense, it is necessary to analyze and generalize investigative and judicial practice, as well as conduct scientific research. In the investigation process, an important role is played by the forensic characteristics, which accumulate typical and forensically significant features of a certain type of criminal offense. This allows the investigator, who has an approximate typical picture of a criminal offense, to plan the initial and subsequent stages of the investigation more effectively. It is concluded that the forensic characteristics of illegal medical activities can be defined as a model of information, which is determined by forensic research and the practice of the prosecution, and is aimed at ensuring the effectiveness of the investigation of a criminal offense, even in the absence of complete data – the circumstances that need to be established.

Keywords: criminal offense, forensic characteristics, medical professionals, investigation.